

SISUKORD

Sissejuhatus	9
Andres Saal	12
Ernst Enno	14
Friedebert Tuglas	17
Johannes Semper	19
Albert Kivikas	21
Erni Krusten	24
Anton Vaarandi	26
Mart Raud	28
Rudolf Sirge	30
Peeter Lindsaar	32
Betti Alver	33

Uku Masing	36
Bernard Kangro	39
Aadu Hint	41
Herman Sergo	44
Karl Ristikivi	46
Salme Ekbaum	48
Arvo Mägi	50
Aleksander Kurtna	52
Paul Kuusberg	54
Jaan Kross	57
Ilmar Mikiver	60
Lembit Rimmelgas	62
Kalju Lepik	65
Harald Suislepp	67
Ilmar Laaban	69
Villem Gross	71
Juhan Smuul	73
Lilli Promet	76
Harri Jõgisalu	78
Vello Salo	81
Hans Luik	85
Vahur Linnuste	88
Ain Kaalep	93
Lembe Hiedel ja Edvin Hiedel ...	97
Heino Kiik	100
Ivar Ivask	106
Eno Raud	109
Lennart Meri	112

Maie Kalda	118
Olaf Utt	121
Vladimir Beekman	124
Hellar Grabbi	127
Oskar Kruus	130
Erik Püvi	133
Jaan Puhvel	136
Enn Vetemaa	138
Mats Traat	142
Enn Soosaar	144
Linnart Mäll	146
Rein Saluri	150
Ivo Iliste	155
Hando Runnel	158
Vaino Vahing	164
Ülo Tuulik	167
Andres Ehin	171
Pärt Lias	174
Jaan Kaplinski	176
Jüri Kurman	179
Paul-Eerik Rummo	181
Valentin Kuik	184
Teet Kallas	186
Mati Unt	188
Asta Põldmäe	193
Maimu Berg	196
Aleksei Turovski	199
Olev Remsu	201

Juhan Viiding	203
Sirje Kiin	209
Mari Vallisoo	213
Aado Lintrop	215
Eva Toulouze	217
Andrus Kivirähk	219
Kristiina Ehin	221
Arvo Valton	223

SISSEJUHATUS

Kes on kirjanik? Kas vaid see, kes loob oma tekstidega uusi maailmu, midagi sellist, mida pole tegelikkuses üksüheselt olemas, kes loob olematut ja mõtestab seda, mida arvab olevat? Või on kirjanikud kõik need, kes panevad kirja mistahes tekste, arutlevad maailma nähtuste üle, fantaseerivad nii-öelda teaduslikult, kes kirjutavad memuaare oma elust ja mõtlevad sinna pisut ka ilusaid seiku juurde, kes peavad päevikut ja hädaldavad oma unetuse pärast, kes avaldavad reisikirju nähtust ja nägematust? Või on kirjanikud ka need, kes kirjutavad aruandeid oma tehtud või tegemata töödest ja kelle fantaaseerimise tase ulatub mõnikord ilukirjanduse tasemele? Või on kirjanikud koguni ka need, kes loovad lorilaule oma küla

inimeste kohta või kirjutavad sugulase sünnipäevaks riimitud õnnitlusi?

Variante on veel palju. Diapasoon on lai.

On neid, kes päriskirjanikeks peavad vaid siin esimestena mainitud tegelasi. Sel juhul langeks Eesti Kirjanike Liidu praegusest nimekirjast, aga ka varasemate aegade loetelust paljud välja, sealhulgas ka kriitikud ja kirjandusloolased, kes pole omaenda ilukirjanduslikke tekste avaldanud, kuid kes on kirjanduse üle targutades oma igapäevast leiba teeninud. Leidub ka neid, kes just kirjandusloolasi peavad tõeliseks loojaks, ilukirjandus on nende jaoks vaid toormaterjal, millest on võimalik luua müüte ja neid koolilastele pähe määrada.

Kui oli loomisel soome-ugri kirjanike assotsiatsioon, siis oli selle moodustamise üheks initsiaatoriks ungarlane Pèter Domokos, kes oli hõimurahvaste kirjandusest avaldanud mitu raamatut ja kes surus soome-ugri teaduskonverentsidel läbi selle, et keeleteaduse ja folkloristika kõrval oleks seal ka nende rahvaste kirjandust käsitlev sektor. Kuid ennast see nüüdseks lahkunud teadlane ja oma ala tuline entusiast kirjanikuks ei pidanud ning tema soovil sai assotsiatsioon nimeks mitte kirjanike, vaid kirjanduste assotsiatsioon, et selle tööst võtaksid osa ka kriitikud ja kirjandusloolased. Tema valiti selle assotsiatsiooni esimeseks esimeheks.

Ja maailmas valdav seisukoht ongi selline, et kirjanduse tegijate kui üldmõiste hulka kuuluvad luuletajate, prosaistide ja näitekirjanike kõrval ka kriitikud ja kirjandusloolased, enamasti aga ka teistest keeltest tõlkijad, kes edastavad omakeelsele lugejale uusi maailmu teistes keeltes kirjutatu toel ning sellega toovad

oma keelde ka uusi mõtteid, pilte, elunähtusi ja isegi vajalikke uudissõnu. Vahel paigutatakse kirjanduse tegijate üldmõiste alla ka toimetajaid, publitsiste ja kirjandustegelasi, kes soodustavad või takistavad ilukirjanduse avaldamist ja levimist.

Ka siin tuleb juttu mõnestki kirjanduse kõrvaltegelasest.

Isiklike mälestusi on meil kõigil ka kirjanikest, kellega me eales pole kohtunud, kuid kelle teoseid oleme lugenud. Need mälestused võivad olla isegi eredamad ja tõelisemad. Elu jooksul kirja pandud teosed avavad kirjanikku kindlasti enam kui isegi tema enda või lähedaste päevikud, kõnelemata üksikutest ja sageli täiesti juhuslikest seikadest, mis meelde on jäänud temaga isiklikult kokku puutudes.

Niisiis on mälestusväärseid kindlasti ka muljed loetust, minus kinnistunud hinnangud kas kirjaniku üksikule teosele või tema loomingule tervikuna ja muidugi teise kirjaniku mõjutused minule, kuitahes põgusadki need ongi, piirdugu või üheainsa tema teose mõjul kirjutatud palaga. On ju iga kirjanik saanud inspiratsiooni, huvitavaid mõtteid ja sugestioone teiste kirjanike loomingust. Selles avaldubki kogu kirjanduse ühistoime ja olemus kultuuris.

Siinkohal keskenduksin siiski peamiselt üksikseikadele ja mällu jäänud kokkupuudetele – mõned erandid peale selle.

AADU HINT

1910–1989

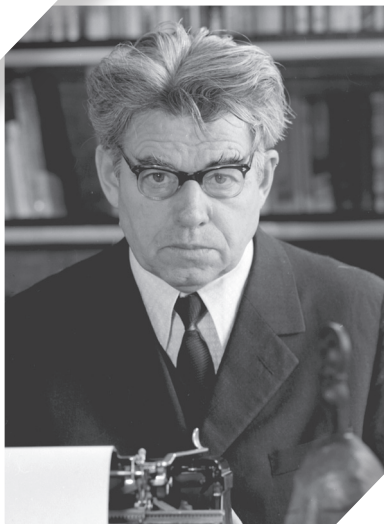

Foto: ERM Fk 2644:14428

Juhan Smuuli kõrval peeti nõukaajal Eesti-siseselt teiseks juhtkirjanikuks Aadu Hinti, kellest samuti nagu Smuulist räägiti mõndagi anekdootlikku.

Omavahel need kaks kirjanikku rivaalitsesid nii-öelda esinumbriks olemise asjus, iseäranis oli see oluline Aadu Hindile, „Tuulise ranna“ autorile, kes hooples aga hoopis sellega, et tema on kõikidele (kahele) Smuuli naistele lapsi teinud. Debora Vaarandi esimene abikaasa oligi Aadu Hint, aga nende laps suri väiksena.

Kui keegi eesti kirjanik (vist Rimmelgas) oli läti kirjanikule, eesti kirjanduse läti keelde tõlkijale Jānis Žīgursile Kuku-klubis pikalt seletanud Smuuli ja Hindi vahekordi ja nende abielusid,

siis küsinud humoorikas Jānis suures segaduses pead raputades: „Millal siis Smuul ja Hint omavahel abielus olid?“

Seksuaalprobleemid olid Hindile olulised. Kuuekümnendate alguses, mil kerkis loomade kunstliku viljastamise ainestik, kõneles Aadu Hint noorte autorite seminaril pikalt ja kurvastades, et nüüd on loomadelt võetud ka see viimane mõnu (saarlaste keeles muidugi *mõnu*), nõnda et Debora Vaarandi saalis poolvaljusti pahandas, kas niisugust juttu peab siis rääkima noortele autoritele – otsekui oleksid need veel liiga noored, et teada ja aru saada viljastamise probleemidest.

Pärast seda seminari tuli Hint minu juurde ning sõitles mind jutu eest „Jaan rääkis“, milles poisike läheb ehale ega tea, mida seal teha (üks mu väheseid lugusid, mis on kirjutatud teise inimese, antud juhul minu vanaonu poja Jaan Reemani, hea huumoriga mehe jutu põhjal). Hindi pahandamise teemaks oli see, et tema küll teadis selles eas, mida ehal tehakse, järelikult on minu lugu võlts.

Selle vestluse ajal tehti meist foto ning see ilus pilt oli ühe Nooruse numbri tagakaanel. Pilt meeldis veel aastaid hiljem minu kirjastajale Riho Rajandile sedavõrd, et ta tegi sellest suurenduse, raamis ära ning kinkis minule. Panin selle pildi ka ühte pildiplokki oma „Kogutud teostes“, mille tubli väljaandja Riho on.

Minni Nurme kurtis kord minule, et abikaasa Aadu Hint oli sundinud teda kirjutama luuletust Stalinist, et see päästaks repressioonidest.

Hint ise aga oli kirjutanud muinasjutu, millest sugenes talle pahandus. Ta ise pidas võimalikku tagajärge tõsisemaks, kui asi väärt.

Kord tahtnud Aadu astuda kalurikolhoosi liikmeks (seda rääkis mulle Hindi stsenaariumi järgi filmi lavastanud Virve Reiman, kes temaga tol korral kaasas juhtus olema). Kolhoosi juhatus kutsutud kokku ja keegi küsinud, millist tööd kavatses lugupeetud kirjanik kolhoosis teha, ning Aadu polevat suutnud hoiduda talle iseloomulikust naljast: „Mehed ühtelugu merel, eks ma teen siis kolhoosi naistele lapsi.“ Selle peale saanud juhatuses olnud naised üpris pahaseks ning öelnud, et laste tegemiseks piisab neile oma abielumeestest.

Aadu Hinti tema kohmaka nalja pärast kalurikolhoosi liikmeks ei võetud.

Kahtlemata oli Aadu Hint mitte üksi hea kirjanik, vaid ka värvikas kuju meie kirjandusmaastikul.

Foto: RA EFA.250.0-25545

PAUL KUUSBERG

1916–2003

Paul Kuusberg oli pikka aega kirjanike liidu esimees ning tal oli nõukogude ajal pärast Smuuli meie esikirjaniku maine. Vitali Ozerov, üks Moskva kirjandusilma juhttegelasi, osutas kord siin viibides seltskonna ees Kuusbergile ning lausus austavalt: „Meie hulgas on elav klassik!“

Mõni selline autoriteedi suust kuulnud repliik paneb ka ennast uskuma, ehkki eestlasele omane skepsis tekitab pigem kahtlust.

Inimesena oli Paul vastutulelik, aga siiski oma kindlate seisukohtadega. Tema „punane-olek“ oli kuidagi endastmõistev ega mõjutanud lugupidavat suhtumist temasse. Ta oli aus just sellisel määral, nagu see tole aja tegelikkuses võimalik oli,

ning ka kriitiline mõnegi ajastu nähtuse suhtes, mis kumab vastu mitmest tema teosest. Tribüünidel esinedes ta nendest nähtustest siiski ei kõnelnud.

Nagu öeldud, pidasid Kuusbergist lugu ka Moskva juhtivad kirjandustegelased, kellele meeldis käia allutatud vabariikide kirjanike liitudes, et neid seal suurejooneliselt vastu võetaks, ehkki Kuusberg polnud nende vastu just sama ülevoolavalt külalislahke, nagu oldi näiteks Kesk-Aasias või Kaukaasias.

Teine meie kirjanike liidu kauaaegne juht Vladimir Beekman moskoviitidele ei meeldinud, sest ta oli nende vastu küll viisakas, kuid üldiselt jahe ning uhkeid vastuvõtte ta neile vist ei korraldanud hoopiski.

Niisiis oli Kuusberg nõukogude klassik. Kui eesti kirjanike delegatsioon (mille nimekirjast mind ainsana maha tõmmati, kuid minu toonane abikaasa kaasa lubati) käis Rootsis ja neile näidati saali, kus antakse kätte Nobeli kirjandusauhinda, siis oli Paul visanud niisuguse nalja: „Siin tuleb meil kõigil ükskord seista.“

Ei tulnud. Ja muidugi teadis seda ka Kuusberg, kuid igas naljas on kübeke tõtt, kui mitte muul viisil, siis soovunelmana ikka.

Kuusbergi auks tuleb kindlasti öelda seda, et ta kaitses võimaluste piires ka meid, noori mässajaid, parteiliste füüerite ees, kui kellegi pea kohale kogunes tumedaid pilvi. Ka mina olin seda paaril korral tajunud, kuigi sellest otsesõnu juttu ei olnud. See juhtus näiteks siis, kui pärast minu esinemist Mordva ülikoolis tuli julgeolekule kuri kaebus.

See aga ei takistanud Kuusbergi tollal, kui ta oli Loomingu toimetaja, tagasi lükkamast mitmeid mu lühijutte. Kusjuures ta

ei lasknud käiku toimetajate tavalausest: see ei lähe tsensuurist (Glavlitist) läbi. Ta teadis ise, mida ideoloogiliselt kõlbab avaldada, mida mitte.

Kord läksin Kuusbergi juurde kirjanike liitu ja ütlesin: „Paul, tule palun kaasa, ma näitan sulle midagi.“ Loomulikult küsib igaüks niisuguse jutu peale, mida talle näidata tahetakse. Mina seda ei öelnud, kuid palusin tungivalt kaasa tulla. Õnneks oli ta piisavalt uudishimulik ning me läksime lähedal asuva Pika jala torni, kus elas õudsetes tingimustes meie lõpmata tagasihoidlik Eha Lättemäe. Soovisin, et Paul ise seda elamist nähes saaks ootamatusest samasuguse šoki, nagu mina olin saanud.

Ja saigi.

Eha oli nii tagasihoidlik, et talle poleks pähegi tulnud endale kirjanike liidu kaudu normaalset elupaika taotlema. Tänu Kuusbergi abile sai ta varsti Keldrimäele uude majja mugavustega korteri. Sellest Pika jala kohutavast eluruumist, kus isegi põrand lainetas veest, saadud šokk aitas Paulil kindlasti kiirendada asjaajamist Eha korteri asjus.

Ilukirjanduslike romaanide avaldamist alustas Kuusberg suhteliselt hilises eas. Enamik neist sai pärjatud preemiatega.

JAAN KROSS

1920–2007

Foto: Marko Mumm / Ekspress Meedia

Temaga puutusin üsna palju kokku. Olen peaaegu kõiki ta teoseid lugenud, mõnda ka arvustanud. Loomelaadilt olime paljuski erinevad, poliitilistelt vaadetelt vaieldamatult ühel pool barrikaadi.

Eks me enamasti kõik olime huvitatud, et meie teoseid tõlgitaks teistesse keeltesse, kuid vähesed pingutasid selleks, et seda ise korraldada. Kui ma ühes kirjanike liidus peetud sõnavõtus mainisin inglise keelde tõlkijat, ei jõudnud ma veel ridade vahelt oma kohale tagasi minna, kui Jaan võttis mul varrukast kinni ning palus anda talle tolle tõlkija koordinaadid. Küllap nii pidigi neid asju ajama.

Kord vaidlesime temaga ajalookirjanduse, sealhulgas just Ristikivi loomingu üle. Nagu öeldud, pean ma Ristikivi parimaks

eesti kirjanikuks ning olen kogu ta loomingust, sealhulgas ka ajaloolistest romaanidest, kõrgel arvamusel. Jaan Kross aga väitis, et need Ristikivi romaanid on kõledavõitu ja ilma huvitava olustikulise või psühholoogilise taustata (nii need määrangud vist kõlasid, aga võib-olla ka pisut teisiti). Minule meeldib suurmeistri lakooniline ning filosoofiline laad rohkem kui Krossi barokne paljusõnalisus.

Ma ei arva siiani, et üksikud eesti taustaga tegelased, olgu nad edu saavutanud oma tublidusega sõjaväljal või tsaarinna voodis, tõstaksid eestlaste mainet või kinnitaksid nende vaimu. Mõõnan, et võidakse ka vastupidisel arvamusel olla.

Austan Jaan Krossi kui suurt töömeest ja huvitavalt kirjutajat, sõnaleidlikku ja väga hea kompositsioonitajuga kirjanikku, kuid mulle on vastukarva olnud teatav kompromisside ja kohanemisvajaduse apologetika.

Kui Krossi perre mindi 40 kirjale allkirja saama, olevat Ellen Niit (reegliks oli, et ühest perest mõlemad abikaasad alla ei kirjuta – et kui allakirjutajatega peaks midagi juhtuma) juba sullepea pihku võtnud, siis aga peatunud ning öelnud, et peab veel Jaaniga nõu. Kui ta Jaani ärklikorrusele ehitatud töötoast tagasi elutuppa tulnud, teatanud ta, et nemad alla ei kirjuta, sest tahavad välismaal käia (Sirje Kiini jutust). Loomulikult oli niisugune asi vaba valik ning stalinliku repressiooni läbi teinud inimese ettevaatlikkus mõistetav.

Olin kirjanike liidu aseesimees, kui mulle helistati Rootsi saatkonnast ning teatati, et kohe otsustatakse seekordse Nobeli kirjandusauhinna laureaat ning selleks on tõenäoliselt Jaan Kross. Olgu ajakirjanikud valmis teda õnnitlema. Helistasingi

siis paarile väljaandele, sealt teatati ilmselt ka teistele, sest kirjani-
nike maja õuele kogunes üsna suur hulk ajakirjanikke lillede
ja mikrofonidega. Paraku sai kell kaks teatavaks, et ihaldatud
kirjanduspreemia sai hoopis Lõuna-Aafrika Vabariigis elav
juuditarist romaanikirjanik Nadine Gordimer. Ajakirjanikud
läksid pettunult laiali. Meil kõigil oli ülimalt kahju. Kindlasti oli
üsna pettunud ka Jaan Kross ise, kuid ta talus seda lööki mehise
naeratusega.

Siiski on Kross saanud mitmeid Eesti ja teiste riikide
kõrgeid autasusid. Muidugi on tema looming seda väärt.